

XALQARO HUQUQIY NORMALARNI O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI JINOYAT QONUNCHILIGIGA TATBIQ ETISH MASALALARI

Normo'minov Jaloliddin Tohir o'g'li

70420114-Jinoyat qonunchiligini qo'llash

nazariyasi va amaliyoti mutaxassisligi magistri

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18548508>

Globallashuv va xalqaro integratsiya jarayonlarining chuqurlashuvi sharoitida xalqaro huquq normalarining milliy huquq tizimlariga, xususan jinoyat qonunchiligiga tatbiq etilishi alohida ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etmoqda. Bugungi kunda genotsid, terrorizm, odam savdosi, qiynoq va boshqa xalqaro xarakterga ega jinoyatlar alohida davlat doirasidan chiqib, butun insoniyat manfaatlariga tahdid solmoqda. Shu sababli davlatlar o'z jinoyat qonunchiligini xalqaro huquqning umume'tirof etilgan prinsip va normalariga muvofiqlashtirishga majbur bo'lmoqda¹.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishganidan buyon xalqaro huquq subyekti sifatida xalqaro majburiyatlarni ixtiyoriy ravishda qabul qilib, ularni milliy qonunchilikda amalga oshirishga alohida e'tibor qaratib kelmoqda. Ayniqsa, jinoyat huquqi sohasida xalqaro normalarni tatbiq etish masalasi muhim bo'lib, bu jarayonda qonuniylik, huquqiy aniqlik va adolat prinsiplari hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Mazkur tezisda xalqaro huquqiy normalarni O'zbekiston Respublikasi jinoyat qonunchiligiga tatbiq etishning nazariy asoslari, huquqiy mexanizmlari, mavjud muammolari hamda ularni takomillashtirish yo'llari chuqur ilmiy tahlil qilinadi.

Xalqaro huquq normalarining milliy huquqqa tatbiq etilishi masalasi huquq nazariyasida monistik va dualistik yondashuvlar orqali izohlanadi. Monistik

¹ Cassese A. International Law. – Oxford University Press, 2005. – 35–36-betlar.

yondashuvga ko'ra, xalqaro va milliy huquq yagona huquqiy tizimni tashkil etadi va xalqaro shartnoma ratifikatsiya qilingach, uning normalari bevosita ichki huquqda qo'llanilishi mumkin².

Dualistik yondashuv esa xalqaro va milliy huquqni ikki mustaqil tizim sifatida e'tirof etadi hamda xalqaro normalarning ichki huquqda amal qilishi uchun ularni maxsus normativ-huquqiy hujjatlar orqali implementatsiya qilish zarurligini ta'kidlaydi³.

Jinoyat huquqi sohasida aynan dualistik yondashuv ustun ahamiyatga ega. Chunki jinoyat va jazo faqat qonun bilan belgilanadi hamda shaxsning javobgarligi faqat Jinoyat kodeksida aniq nazarda tutilgan hollarda yuzaga keladi. Bu holat "nullum crimen, nulla poena sine lege" prinsipining ustuvorligini ta'minlaydi⁴, ya'ni shaxs faqat qonunda oldindan belgilangan jinoyati uchun jazolanadi. Jinoyat yoki jazo qonunda aniq ko'rsatilmagan bo'lsa, uni tatbiq etish mumkin emas. Ushbu prinsip xalqaro huquq normalarining bevosita jinoyat-huquqiy javobgarlikni belgilovchi manba sifatida qo'llanishini istisno etadi va milliy qonunchilikning ustuvorligini ta'minlaydi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi xalqaro huquq normalarining milliy huquq tizimidagi o'rnini belgilab beruvchi asosiy huquqiy manba hisoblanadi. Konstitutsiyada O'zbekiston Respublikasining xalqaro huquqning umume'tirof etilgan prinsip va normalarini tan olishi mustahkamlangan bo'lib, bu norma davlatning xalqaro majburiyatlarga sodiqligini ifodalaydi⁵. Shu bilan birga, Konstitutsiyada jinoyat huquqi sohasida qonuniylik prinsipi alohida belgilangan. Bu esa xalqaro huquq normalarining jinoyat huquqida bevosita emas, balki

qonunchilik orqali tatbiq etilishini taqozo etadi. Natijada xalqaro shartnoma qoidalari Jinoyat kodeksida aks ettirilmaguncha, shaxsni jinoiy javobgarlikka tortish mumkin emas.

² Kelsen H. Principles of International Law. – New York, 1952. – 112–114-betlar.

³ Brownlie I. Principles of Public International Law. – Oxford, 2008. – 31–33-betlar.

⁴ O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2024. – 3–4-betlar.

⁵ O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023. – 16–18-betlar.

Xalqaro huquq normalarini O'zbekiston Respublikasi jinoyat qonunchiligiga tatbiq etish bir necha asosiy shakllarda amalga oshiriladi.

Birinchi shakl – to'g'ridan-to'g'ri implementatsiya bo'lib, bunda xalqaro hujjatlarda nazarda tutilgan jinoyatlar Jinoyat kodeksida alohida jinoyat tarkibi sifatida mustahkamlanadi. Masalan, genotsid jinoyati O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida mustaqil modda sifatida belgilangan bo'lib, bu holat 1948-yilgi Genotsid jinoyatining oldini olish va jazolash to'g'risidagi Konvensiya talablariga mos keladi⁶.

Ikkinchi shakl – qisman implementatsiya bo'lib, bunda xalqaro hujjat normalari milliy jinoyat tarkiblari orqali ifodalanadi. Xususan, Qiynoqlarga qarshi Konvensiya qoidalari Jinoyat kodeksida mansabdor shaxslar tomonidan sodir etiladigan jinoyatlar doirasida mustahkamlangan⁷.

Uchinchi shakl – havolaki (blanket) normalar orqali tatbiq etish bo'lib, bunda jinoyat-huquqiy norma boshqa normativ-huquqiy hujjatlarga murojaat qiladi. Biroq jinoyat huquqida aniqlik prinsipi sababli bunday normalardan foydalanish cheklangan bo'lishi lozim⁸.

Xalqaro jinoyatlar xalqaro jinoyat huquqining markaziy institutlaridan biri hisoblanadi. Rim Statutiga muvofiq, genotsid, insoniyatga qarshi jinoyatlar, urush jinoyatlari va agressiya xalqaro hamjamiyat uchun eng xavfli jinoyatlar sifatida e'tirof etilgan⁹. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida ushbu jinoyatlarning ayrimlari nazarda tutilgan bo'lsa-da, ularning huquqiy ta'riflari, subyektiv va obyektiv belgilarida xalqaro huquq normalaridan farqli jihatlar mavjud. Bu esa jinoyatlarni kvalifikatsiya qilishda va sud-amaliyotida muayyan qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi¹⁰.

⁶ Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. – 1948. – 1–2-betlar.

⁷ Convention against Torture. – 1984. – 4–6-betlar.

⁸ Naqvi Y. Blanket Norms in Criminal Law. – Journal of International Law, 2012. – 77–78-betlar.

⁹ Rome Statute of the International Criminal Court. – 1998. – 3–12-betlar.

¹⁰ Bassiouni M.C. Introduction to International Criminal Law. – Brill, 2014. – 101–105-betlar.

Xalqaro huquq normalarini jinoyat qonunchiligiga tatbiq etish jarayonida normativ kolliziyalar, terminologik nomuvofiqliklar va huquqni qo'llash amaliyotidagi sustlik kabi muammolar mavjud. Sudlarning xalqaro shartnomalar va xalqaro sud amaliyotiga murojaat qilish darajasi yetarli emas¹¹. Bu holat xalqaro majburiyatlarning to'liq bajarilishiga to'sqinlik qiladi hamda davlatning xalqaro-huquqiy javobgarligiga olib kelishi mumkin. Xalqaro huquq normalarini jinoyat qonunchiligiga samarali tatbiq etish uchun Jinoyat kodeksini Rim Statuti va boshqa xalqaro hujjatlar talablariga muvofiqlashtirish, xalqaro jinoyatlar bo'yicha terminologiyani yagona standart asosida shakllantirish zarur. Shuningdek, sudyalarning va tergov

organlari xodimlarining xalqaro jinoyat huquqi bo'yicha bilim va ko'nikmalarini oshirish muhim ahamiyatga ega¹².

Xalqaro huquqiy normalarni O'zbekiston Respublikasi jinoyat qonunchiligiga tatbiq etish davlatning xalqaro majburiyatlarini bajarish, inson huquqlarini ta'minlash hamda jinoyatchilikka qarshi samarali kurash olib borishda muhim ahamiyat kasb etadi, shuningdek O'zbekiston Respublikasi jinoyat qonunchiligiga tatbiq etish murakkab, ko'p darajali va tizimli yondashuvni talab qiladi. Ushbu jarayonda xalqaro majburiyatlarni bajarish bilan bir qatorda, milliy jinoyat-huquqiy prinsiplarning daxlsizligini ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Milliy jinoyat qonunchiligini xalqaro standartlarga moslashtirish jarayonida normativ aniqlikni ta'minlash, xalqaro jinoyat huquqi institutlarini bosqichma-bosqich joriy etish hamda huquqni qo'llash amaliyotini yagona doktrinal asosda rivojlantirish zarur. Faqat shundagina xalqaro huquqiy normalarning milliy jinoyat qonunchiligida samarali va izchil tatbiq etilishiga erishish mumkin. Mazkur yondashuv O'zbekiston Respublikasining xalqaro-huquqiy majburiyatlarini to'liq bajarish bilan bir qatorda, jinoyat-huquqiy siyosatning barqarorligi va huquqiy aniqligini ta'minlashga xizmat qiladi.

¹¹ Cryer R. An Introduction to International Criminal Law. – Cambridge, 2019. – 56–58-betlar.

¹² Schabas W. The International Criminal Court. – Oxford, 2017. – 89–92-betlar.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Cassese A. International Law. – Oxford University Press, 2005. – 35–36-betlar.
2. Kelsen H. Principles of International Law. – New York, 1952. – 112–114-betlar.
3. Brownlie I. Principles of Public International Law. – Oxford, 2008. – 31–33-betlar.
4. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2024. – 3–4-betlar.
5. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023. – 16–18-betlar.
6. Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. – 1948. – 1–2-betlar.
7. Convention against Torture. – 1984. – 4–6-betlar.
8. Naqvi Y. Blanket Norms in Criminal Law. – Journal of International Law, 2012. – 77–78-betlar.
9. Rome Statute of the International Criminal Court. – 1998. – 3–12-betlar.
10. Bassiouni M.C. Introduction to International Criminal Law. – Brill, 2014. – 101–105-betlar.
11. Cryer R. An Introduction to International Criminal Law. – Cambridge, 2019. – 56–58-betlar.
12. Schabas W. The International Criminal Court. – Oxford, 2017. – 89–92-betlar.